

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

Положенцева К. Л., аспірантка

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

У статті представлена класифікація основних методів, інструментів державного регулювання підприємницької діяльності на регіональному рівні, розроблені пріоритетні напрямки державної участі в аграрній економіці регіону.

Ключові слова: державне регулювання, АПК, підприємницька діяльність, регіон, стратегія.

Постановка проблеми. У процесі реформування економіки України відбулися корінні соціально-економічні перетворення в сільському господарстві. До позитивних трансформацій, на нашу думку, варто віднести подолання тоталітарного одержавлення економіки, формування умов для розвитку багатоукладності, надання підприємницьким структурам самостійності і можливості прояву ініціативи в реалізації продукції й розподілі одержуваного доходу. Однак пореформений період характеризувався спадом обсягів і товарності виробництва, різким погіршенням матеріально-технічної оснащеності галузей і секторів економіки, низьким рівнем оплати праці і соціальної забезпеченості сільських трудівників.

Відсутність адекватної державної політики, виключення сільського господарства з числа пріоритетних галузей економіки призвели до зниження ефективності його функціонування, деформації організаційно-економічних відносин у системі виробництва й реалізації продукції. Скорочення обсягів державного фінансування, недосконалість механізму розподілу бюджетних коштів і недостатня підтримка сільськогосподарських товаровиробників стали причиною негативних тенденцій у розвитку аграрного сектора економіки й забезпеченні населення країни вітчизняними продовольчими товарами. Особливо ці наслідки помітні на рівні територіальних утворень, де особлива помітна недостатня увага держави до регулювання сільськогосподарського виробництва.

У сформованій ситуації підвищується актуальність наукових досліджень, присвячених удосконаленню державної аграрної політики і підвищенню ефективності державного регулювання сільськогосподарського виробництва. Від реалізації цих заходів прямо залежить конкурентоспроможність і ефективність галузі у цілому, а також забезпечення продовольчої безпеки, поліпшення якості життя населення України.

Аналіз публікацій. Теоретико-методологічні основи макрорегулювання були концептуально обґрунтовані ще в роботах А. Сміта, Д. Рікардо, Ж.Б. Сея та інших класиків економічної теорії [1]. Інше бачення обґрунтоване в пізніших роботах Дж.М. Кейнса та його послідовників, а також у працях неокласиків,

прихильників економічного лібералізму (А. Маршалл, В. Ойкен, Э. Чемберлін та ін.). Серед сучасних економістів, що займалися вивченням ролі і місця держави в ринковій економіці, так само варто назвати таких закордонних авторів як П. Самуельсон, Л. Мізес, Ф. Хайєк, М. Фрідман, Дж. Гільдер, А.Лаффер і багатьох інших, праці яких актуальні й в наш час.

Певну значимість у вирішенні специфічних проблем державного регулювання підприємницької діяльності мають роботи відомих вчених – економістів: Л.І. Абалкіна, В.П. Бабіча, С.І. Бандура, В.Р. Боева, Т.А. Заяць, В.В. Онікієнка та ряду інших вчених. Однак у цих працях розглядаються питання державного впливу на економіку в інших соціально-економічних системах. Тому ряд дискусійних аспектів, пов'язаних з успішним функціонуванням підприємницьких структур регіонального АПК і мірою їх державної підтримки в сучасних умовах економічного росту, вимагають подальшого вивчення й доробки.

Актуальність і недостатня розробленість зазначених аспектів державного регулювання і підтримки підприємницької діяльності зумовили вибіру теми статті, напрямки дослідження.

Метою даної статті є наукове обґрунтування пріоритетних напрямків державного регулювання підприємницької діяльності в аграрному секторі регіональної економіки. Для цього були поставлені наступні основні завдання: уточнити економічний зміст категорії «державне регулювання підприємницької діяльності», класифікувати основні методи, інструменти державного регулювання підприємницької діяльності на регіональному рівні, що дозволить доповнити існуючу аграрну економічну політику системою цілей і завдань для стадії економічного зростання; розробити пріоритетні напрямки державної участі в аграрній економіці регіону.

Виклад основного матеріалу. Розробка концепції державного регулювання підприємницької діяльності в системі ринкового економічного механізму повинна спиратися на критичний аналіз постулатів різних наукових шкіл.

Звернувшись до економічної науки ХХ століття, можна виділити три школи: неокласичну, кейнсіанську та інституціоналізм, які мають значні розбіжності в поглядах і оцінці ролі, мети, можливостей, форм державного регулювання ринку. Теорії, розроблені представниками цих трьох напрямків у різний час і в різних країнах, з різним успіхом застосовувалися у практиці регулювання державою економічних процесів. Концептуальні основи державного регулювання формуються методологією конкретного напрямку й відповідним трактуванням сутності і ролі координуючого ринкового механізму.

В сучасній економіці немає прикладів тривалої сталості застосування, будь-якої концепції державного регулювання економіки. Більш того, кожна з теорій має недоліки: кейнсіанство не врахувало зростаючої інфляції при необмеженій втраті бюджетних коштів, монетаристи в умовах стагнації рішуче наполягали на підвищенні банківського відсотку як радикального антиінфляційного заходу, інституціоналісти пропонували підсилити державний вплив і не враховували загальноєвропейських інтеграційних настроїв

(табл. 1).

Таблиця 1

Типи, методи та елементи державного регулюючого впливу на ринкову економіку*

Типи державного регулюючого впливу на ринкову економіку	Ціль впливу	Методи впливу	Елементи регулюючого впливу
Економічний лібералізм (неокласична школа – М. Фрідмен)	Створення сприятливих умов функціонування ринку	Регулювання грошового обігу, податкова політика	1. Слабке втручання держави. 2. Необмежене підприємництво. 3. Вільні ціни. 4. Соціальна диференціація.
Змішана економіка (кейнсіанська школа – Дж.М. Кейнс)	Стимулювання економічного росту	Державний вплив на інвестиції	1. Саморегулювання й державний вплив. 2. Вільне підприємництво. 3. Регульоване ціноутворення. 4. Перерозподіл прибутків.
Державний дирижизм (інституціоналізм – Ф. Перру)	Управління ринковими процесами	Державне індикативне планування	1. Державний вплив. 2. Вільне підприємництво. 3. Протекціонізм. 4. Перерозподіл прибутків.

* Таблиця складена автором.

В Україні в середині 90-х років минулого сторіччя на фоні ринкового механізму, що тільки створюється, відбулася повна відмова від участі держави в управлінні економікою навіть в умовах відсутності інститутів, що формують інфраструктуру ринку. Економіка зазнала найтяжкіших деформацій структури, які не зміг би самотійно подолати навіть розвинутий ринок. Тільки з 1999 р., після того як в аграрному секторі виникли і почали функціонувати ринкові інститути, намірилося поновлене зростання в АПК. Однак мінливість функціонування ринкового механізму, відсутність цивілізованого сільськогосподарського ринку при збереженні позитивної динаміки призводить до надвиробництва ряду найменувань продукції, в результаті чого знижуються закупівельні ціни, скорочується рентабельність, знижується ділова та інвестиційна активність, погіршується фінансове становище сільськогосподарських товаровиробників.

На нашу думку, державне втручання в ринкову економіку необхідне. Це підтверджує узагальнення накопиченого досвіду перетворень у закордонних країнах і в Україні. Державна участь в управлінні підприємницькою діяльністю в період реформ тільки зростає. Держава не може і не повинна залишатися осторонь від будь-яких процесів, що відбуваються в країні. Вивчаючи літературні джерела з питань державного втручання в ринкову економіку, ми звернули увагу на те, що багато авторів не розрізняють такі дві категорії, як «державне регулювання» і «державна підтримка». На нашу думку, сутність двох вищезгаданих термінів різна. Ми вважаємо, що державне регулювання – це свідомо організаційно-правова, ідеологічна, соціально-економічна діяльність

державних органів, спрямована на сприяння ефективному функціонуванню соціально орієнтованої ринкової економіки. Державне регулювання за своїм змістом – це вплив на об'єкт регулювання непрямыми методами, а державне управління припускає широке застосування методів прямого впливу. У ринковій економіці під регулюванням розуміють створення системи умов економічної діяльності, в межах якої, керуючись власними інтересами, об'єкт підприємництва повністю використовує надавані свободи. Регулювання ґрунтується на економічних інтересах і використовує непрямі методи впливу. Державне регулювання при цьому ґрунтується на нормативно-правовій базі, тому не можна повністю виключати методи прямого впливу. Державне управління, регулювання і підтримка знаходять своє втілення в державній економічній політиці.

Для кожного етапу розвитку економічних відносин формулюється стратегічна (генеральна) ціль державної політики. Стосовно до аграрних реформ можна виділити три етапи перетворень: кризового розвитку; стабілізації; поновлення економічного зростання (табл. 2).

Таблиця 2

Система цілей і завдань державного регулювання агропромислового комплексу*

Етапи	Стратегічні цілі	Напрямки державного регулювання
Кризовий розвиток	Запуск ринкового механізму й збереження економічного потенціалу	Збереження економічного потенціалу Формування багатокладності економіки Реформа управління АПК Захист внутрішнього ринку Підтримка доходів товаровиробників Лібералізація цін Лібералізація зовнішньої торгівлі
Стабілізація	Стабілізація й підвищення ефективності виробництва	Стабілізація економічної ситуації Земельна реформа Державне регулювання АПК Підвищення якості продуктів харчування Збільшення прибутку суб'єктів господарювання Відновлення цінового паритету Розширення експорту й захист від імпорту товарів
Економічне зростання	Поновлення економічного зростання	Стимулювання зростання аграрного виробництва Структурні та інституціональні реформи Регулювання ринку сільськогосподарських земель Досягнення продовольчої безпеки Фінансове оздоровлення підприємств Єдина бюджетна й податкова політика Ефективна зовнішньоекономічна політика

* Таблиця складена автором.

Державна політика на кожному з виділених етапів мала стратегічну мету. Так, для першого етапу, що характеризується загальним спадом виробництва, ослабленням інвестиційної активності, підвищенням цін і високою інфляцією, мета державного регулювання полягала у створенні умов запуску ринкового механізму з одночасним збереженням економічного потенціалу. На другому етапі реформ темпи інфляції трохи знижуються, спад виробництва переходить у структурну кризу, зростає безробіття, скорочуються доходи, однак кризу вдається місцями локалізувати. Державна політика в ці роки дотримується стратегічної мети – стабілізації і підвищення ефективності виробництва. На третьому етапі зростає ділова активність, інфляція поступово знижується, збільшуються інвестиції, розвивається ринковий сектор, що дозволяє компенсувати спад і забезпечити загальний зростання. Стратегічна мета державного регулювання – поновлення економічного зростання [2].

Необхідно розуміти, що на кожному етапі для досягнення стратегічних цілей державою ставилися певні завдання. Залежність цілей і завдань економічної політики реформування АПК див. у табл. 2.

До економічних інструментів державного регулювання відносять бюджетну, податкову, кредитну, цінову, зовнішньоекономічну, соціальну політику, систему державного замовлення й закупівель, контрактну систему, політику регулювання доходів та ін. (рис. 1).

Державне регулювання підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки нами розглядається як спосіб спрямованого і координуючого впливу на учасників сільськогосподарського виробництва. Важка ситуація, що виникла в продовольчому комплексі Харківської області, викликана не тільки системною кризою в національній економіці, світовою фінансовою кризою, нестабільністю політичної ситуації в Україні, але і ослабленням державного регулювання, що призвело до диспаритету цін, диспропорцій виробництва і, як наслідок, до низьких доходів сільськогосподарських товаровиробників, значного зниження ефективності функціонування підприємств і агропромислового комплексу в цілому [3].

Рис. 1. Інструменти регулювання державної політики в аграрній економіці*

* Рисунок складений автором.

На нашу думку, основними напрямками державного регулювання в аграрному секторі на сучасному етапі розвитку економіки повинні стати:

- удосконалення ринкового економічного механізму, що включає підвищення ефективності функціонування агропродовольчого ринку, розвиток ринкової інфраструктури, ринкова модернізація внутрішньогосподарського механізму [4];

- проведення структурних, інституціональних реформ на селі, що припускають структурні перетворення, моніторинг банкрутства, оптимальний розмір фермерських господарств, розвиток всіх форм кооперації, створення агропромислових інтегрованих об'єднань вертикального й горизонтального типів;

- завершення формування ринку сільськогосподарських земель, створення земельного кадастру, ефективного цінового механізму продажів, введення єдиного сільськогосподарського податку, державний контроль і охорона

родючості ґрунтів;

- реформування бюджетної і податкової політики держави, яке спрямоване на фінансування окремих галузей і заходів сільського господарства, зменшення оподаткованої бази, скорочення кількості податків, надання податкових пільг;

- технічне й технологічне відновлення АПК за допомогою прискорення інвестиційних і інноваційних процесів, метою яких є впровадження ресурсо- і енергозберігаючих технологій, підвищення мотивації інвесторів, ефективності інвестиційних проектів, формування наукового та інноваційного потенціалів [4];

- формування ефективної системи зовнішньоекономічних відносин, які спрямовані на стимулювання експортерів продукції, сприяння розвитку конкурентних переваг національного АПК;

- створення системи інформаційного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників, що відповідає сучасним вимогам, доступна учасникам ринку, відповідає пріоритетним змінам агропромислової політики держави;

- підвищення кваліфікації фахівців, зайнятих у сільському господарстві;

- розвиток соціальної сфери села, подолання бідності, відновлення системи середньої і професійної освіти, охорони здоров'я, культурного і побутового обслуговування населення [6];

- охорона агроecosистеми, яка спрямована на збереження природних ландшафтів, біологічної розмаїтості, оптимізацію виробничого використання земель.

Висновки. Нестабільність ситуації в аграрному секторі економіки, важливість галузі для економічного розвитку регіону і забезпечення населення якісною сільськогосподарською продукцією підкреслює актуальність наукової розробки елементів системи державного регулювання підприємницької діяльності в АПК Харківської області. На сучасному етапі розвитку економіки необхідна розробка стратегії розвитку регіонального АПК. Вона повинна являти собою не перелік популістських цілей, а розгорнутий план стійкого розвитку комплексу з вказівкою конкретних заходів щодо кожного інструмента регулювання АПК з боку держави. Необхідне коригування аграрної політики держави, як системи цілей, принципів, методів і інструментів державного втручання в економіку регіону, що в сукупності забезпечать підвищення ефективності підприємницької діяльності в агропромисловому комплексі регіону.

Література:

1. Державне регулювання економіки України: методологія, напрями, тенденції, проблеми; за ред. М.М.Якубовського. – К.: НДЕІ Міністерства економіки України, 2005. – 410 с.

2. Положенцева К.Л. Прискорений розвиток стратегічного управління як передумова успішного функціонування підприємств АПК/ К.Л. Положенцева // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Научный

потенциал мира – 2007». – Díl 2. Ekonomické vědy. – Praha: Publishing House «Education and Science» s.r.o. – S. 82-84.

3. Положенцева Е.Л. Процесс выработки стратегии предприятия АПК / Е.Л.Положенцева // Материалы III Международной научно-практической конференции «Наука и нововведения– 2007», София, 16-30 октября 2007 г. Том 4. – София: «Бял ГРАД-БГ» ООД. – С. 70-72.

4. Положенцева Е.Л. Стратегически важные задачи развития АПК в области земельных отношений и институциональных преобразований / Е.Л.Положенцева., И.С. Пакулина // Материалы IV Международной научно-практической конференции «Научный потенциал мира – 2007». – Díl 2. Ekonomické vědy. – Praha: Publishing House «Education and Science» s.r.o. – S. 85-87.

5. Третьяк В.П. Методический подход к выбору стратегии развития предприятия АПК/ В.П. Третьяк, Е.Л. Положенцева Е.Л. // Збі. наукових праць “Економіка: проблеми теорії та практики”. В 3-х т. Том III. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – Ви. 230.- С. 783-788.

6. Третьяк В.П. Принципи соціально-економічної політики держави/ В.П. Третьяк // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2006. - № 730. – С. 62-64.

Аннотация

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА РЕГИОНА

Положенцева Е.Л., аспирантка

Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина

В статье представлена классификация основных методов, инструментов государственного регулирования предпринимательской деятельности на региональном уровне, разработаны приоритетные направления государственного участия в аграрной экономике региона.

Ключевые слова: государственное регулирование, аграрный промышленный комплекс, АПК, предпринимательская деятельность, регион, стратегия.

Summary

ETHODOLOGICAL BASES OF GOVERNMENT CONTROL OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX OF REGION

Pologentseva E.L., condidate

V.N. Karazin Kharkiv National University

Classification of basic methods is presented in the article, instruments of government control of entrepreneurial activity at regional level, priority directions of the state participating are developed in the agrarian economy of region.

Keywords: government control, agrarian industrial complex, entrepreneurial activity, region, strategy.